ROCZNIK LUBUSKI Том 52, cz. 1, 2026 ISSN 0485-3083

DOI: https://doi.org/10.61825/rl.2026.v521.01

Jarosław Kuczer*
Uniwersytet Zielonogórski
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1344-3973
e-mail: j.kuczer@wpa.uz.zgora.pl

ROLA ZASOBÓW ARCHIWÓW EUROPEJSKICH W BADANIACH NAD SZLACHTĄ ŚRODKOWEGO NADODRZA

THE ROLE OF EUROPEAN ARCHIVAL RESOURCES IN RESEARCH ON THE NOBILITY OF THE CENTRAL ODER REGION

Keywords: nobility, Silesia, Central Oder Region, archival materials.

Research on the nobility of the Central Oder Region area, ongoing since the 1990s, has from its inception required extensive archival queries conducted not only domestically but also in Austrian, Czech, and German institutions. As is now evident, the most significant contributions to the development of this field have come from work on the collections held in the State Archive in Zielona Góra, the State Archive in Wrocław, as well as in foreign archives such as the Národní archiv in Prague, the Österreichisches Staatsarchiv in Vienna, and the Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz in Berlin. Some success was achieved through the analysis of documents stored in castle archives, especially in Germany and Austria. Looking ahead, promising prospects lie in the use of family deposits preserved in the regions

* **Jarosław Kuczer** – doktor habilitowany nauk humanistycznych w dyscyplinie historia, profesor uczelni; zainteresowania naukowe: historia prawa niemieckiego w XVI-XVIII w., historia administracji, dzieje szlachty niemieckiej, historia społeczności żydowskiej na obszarach niemieckojęzycznych, kronikarstwo miejskie (XVI-XX w.) na obszarach kulturowo niemieckich.

of origin of migrating noble families, for example in archives in Piedmont, Spain, and Burgundy.

ROLA ZASOBÓW ARCHIWÓW EUROPEJSKICH W BADANIACH NAD SZLACHTĄ ŚRODKOWEGO NADODRZA

Słowa kluczowe: szlachta, Śląsk, Środkowe Nadodrze, archiwalia.

Trwające od lat dziewięćdziesiątych badania nad szlachtą obszaru Środkowego Nadodrza już u swojego zarania wymusiły podjęcie wysiłku przeprowadzenia szeregu kwerend archiwalnych nie tylko w kraju, ale i w instytucjach austriackich, czeskich i niemieckich. Jak dziś wiemy, podstawową wartość dla rozwoju prac nad tym zagadnieniem przyniosły prace nad zasobami zgromadzonymi w Archiwum Państwowym w Zielonej Górze, Archiwum Państwowym we Wrocławiu, a nadto w archiwach zagranicznych, takich jak Národní archiv w Pradze, Österreichisches Staatsarchiv w Wiedniu, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Pewne sukcesy przyniosła analiza dokumentów przechowywanych w archiwach zamkowych, zwłaszcza w Niemczech i Austrii, natomiast na przyszłość dobrze rokują możliwości wykorzystania depozytów rodzinnych przechowywanych w regionach pochodzenia migrującej szlachty, przykładowo w archiwach piemonckich, hiszpańskich czy burgundzkich.

Pierwsze plany badawcze dotyczące dziejów szlachty Środkowego Nadodrza pojawiły się z końcem lat dziewięćdziesiątych XX w. Wówczas też wydane zostały pierwsze numery Rocznika Lubuskiego pod redakcją Kazimierza Bartkiewicza (2001a) i Wojciecha Strzyżewskiego (2001b) poświęcone wyłącznie tej tematyce. Początkowo baza źródłowa pozostawała całkowicie nierozpoznana, a wcześniejsze badania w zasadzie ideologicznie wykluczały możliwość prowadzenia prac nad przeszłością elit społeczeństwa niemieckiego. Pierwsze publikacje opierały się głównie na przedwojennych wydawnictwach „heimatowych", a autorzy z trudem odpowiadali nie tylko na potrzeby rozwoju własnych dziedzin, ale i rosnące zainteresowanie społeczne (Kuczer 2002). Nieznane były skala zasobów i ich rozproszenie, rodzaje archiwów, typy istniejących i dostępnych materiałów, ich nośność informacyjna, które to przecież dopiero warunkują dobór metodologii tak poszukiwań, jak i badań. W rozpoczętej dyskusji z austriackimi, czeskimi i niemieckimi partnerami powtarzana była stale fraza o „szukaniu igły w stogu siana", a kwerendy archiwalne i plany badawcze musiały być czynione po omacku, z dużym za-

angażowaniem i nadziejami. Z tym samym lub nawet większym problemem borykały się i wyżej wspomniane środowiska zagraniczne. Ani w Austrii, ani w Niemczech nie były do tych lat szerzej podejmowane nie tylko badania nad szlachtą śląską czy brandenburską, ale nad szlachtą w ogóle. W późniejszym czasie środowiska austriackie rozpoczęły te badania od innej strony, zgodnie z dotychczasowym doświadczeniem. W Austrii skoncentrowano się na zagadnieniach ustrojowych i roli szlachty w budowie absolutyzmu, w Czechach rozpoczęto prace nad tematyką symboli szlacheckich, procesem nadawania szlachectwa i tytułów, praktyką kancelaryjną, w Niemczech powstały monografie rodów arystokratycznych. W Polsce postawiono na wymagającą wielowątkowość i kompleksowość analiz zawierających w sobie studia nad życiem publicznym, ekonomiką, religijnością, a całość uzupełniała stała współpraca z badaczami regionalistami. Dominowała syntetyczność wydawnictw książkowych, przy setkach prac analitycznych i przyczynkarskich, publikowanych w periodykach naukowych i wydawnictwach zbiorowych na rynku we wszystkich wspomnianych wyżej krajach i przy współpracy z ich środowiskami (Kuczer 2024).

Z kolei pierwszy artykuł z kwerend prowadzonych systemowo poza Polską i rozpoznania zasobu archiwum zagranicznego w tematyce badań nad dziejami Środkowego Nadodrza został opublikowany w „Studiach Zachodnich" w 2005 roku, wydawanych przez Instytut Historii UZ, na bazie doświadczeń wyjazdu studyjnego z 2004 roku do Wiednia w ramach stypendium Fundacji Lanckorońskich z ramienia Polskiej Akademii Umiejętności (Kuczer 2005). Aktualnie rozpoznany zbiorowy stan archiwalny pozwalający na pracę badawczą nad kwestiami dotyczącymi szlachty Środkowego Nadodrza stanowi stałą bazę dla rozwoju dyscypliny w tej materii. Podstawowe zasoby przechowywane są dziś głównie, choć niewyłącznie, w instytucjach państwowych, takich jak:

- Państwowe archiwa polskie: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze,
- Państwowe archiwa austriackie: Österreichisches Staatsarchiv,
- Państwowe archiwa czeskie: Národní Archiv Praha, Zemský Archiv v Opavě,
- Państwowe archiwa niemieckie: Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz,
- Archiwa zamkowe: Burgarchive.

Takie szerokie pole do analiz było wynikiem złożonej historii regionu z umownym sercem na dzisiejszym pograniczu lubusko-śląskim (dolnośląskim). Obszar północnego Śląska od środkowego średniowiecza był kra-

iną, a nawet rodzajem kraju (Gude 1708, Orzechowski 2005) podlegającym zwierzchnictwu Królestwa Polskiego, Królestwa Czech, Świętego Cesarstwa Rzymskiego i Królestwa Pruskiego. Jednak na rozproszenie materiału wpływ miały w równej mierze czynniki społeczne, mianowicie emigracja. W okresie od 1241 roku do XVII wieku, a szczególnie w ostatnim stuleciu na omawianych ziemiach pojawiła się duża grupa rycerstwa, a następnie szlachty europejskiej z takich terenów jak kraje niemieckie (Turyngia, Miśnia, Łużyce, Wirtembergia, Bawaria, Hesja, Pomorze), Francja, Hiszpania, Włochy, Luksemburg, Szkocja, Anglia, Czechy czy Węgry. Doprowadziło to do sytuacji, w której nie tylko prowincja ta stała się domem kosmopolitycznych elit arystokratycznych, ale w efekcie do otwarcia szlachty rodzimej na udział w życiu publicznym całej Europy Środkowej (Jurek 1998, Kuczer 2013).

O ile podstawowe dla związków i działalności elit śląskich dokumenty kancelaryjne były przechowywane przynajmniej od końca XV w. we Wrocławiu, w kolejnych archiwach, to zagadnienia fundamentalne, takie jak akty nobilitacyjne czy spisy szlachty oraz jej sprawy z perspektywy dworów pozostawały zdeponowane w samych ośrodkach stołecznych, takich jak Praga, Wiedeń, Berlin. Wpływ na to miały nie tylko kwestie cesarskich czy królewskich zwierzchności lennych, ale i sama działalność publiczna na poziomie centralnym danych państw. Perspektywa pozaśląska kwerend musiała zyskać na znaczeniu w obliczu rodzącego się zainteresowania badawczego, tym bardziej że spalenie *Stadtarchiv zu Breslau* w 1945 roku i fizyczna likwidacja tysięcy jego depozytów były związane ze zniszczeniem akt majątków. Do tego dołożyło się i przepadnięcie ogromnej liczby archiwów ziemskich szlachty przechowywanych w majątkach. Ich niewielki jedynie odsetek stanowi dziś część zbiorów dostępnych w progach oficjalnych instytucji państwowych (Codex Diplomaticus Silesiae 1908, s. 105-130; Jarosławska 2022; Kuczer 2007).

W materii prawno-administracyjnej najszerszym materiałem dysponuje Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Tutaj przechowywane są liczne, dokładne spisy majątków, ich właścicieli, wyznania, rodzajów dóbr, zajmowanych urzędów itd., co pozwala na prowadzenie badań kwantytatywnych u podstaw. Takie dane stanowią zawsze o udanym początku badań. W dalszej kolejności uwagę zwracają księgi sejmików księstwa głogowskiego i żagańskiego. Stanowią one źródło wiedzy o funkcjonowaniu życia publicznego, urzędów stanowych i królewskich, sposobach dostępu do władzy. Pozostają źródłem informacji o realiach, regułach, mechanizmach i praktykach gier politycznych na poziomie lokalnym. O jakości zbiorów świadczyły już prace Mariana Ptaka z lat dziewięćdziesiątych XX w., kiedy to przy całkowitym

braku stanu badań udało się stworzyć obraz struktury, ale i zwyczaju, sposobu prowadzenia i wartości społecznej urzędów księstwa głogowskiego od połowy XIV w. do 1740 roku, czyli przejęcia Śląska przez Królestwo Prus (Ptak 1991). I choć zasób archiwum jest trudny do przecenienia również z uwagi na tematykę gospodarczą, dotyczącą handlu i przepływu nieruchomości, to nie zachowały się w nim żadne zwarte poszyty dotyczące historii majątków. Do tej pory ich przeszukiwanie nie zakończyło się pozytywnym wynikiem w odniesieniu do ewentualnych znalezisk poświadczających wytwory kulturowe bytności rodów szlacheckich, takich jak pamiętniki, wymiana epistolarna etc. Ważnymi zbiorami dla badań pozostają Stowarzyszenie Szlachty Niemieckiej oraz podstawowe w tym wymiarze Personalia, Nobilitacje, Inkolaty, Tabele lenników. Niestety ten pierwszy przetrwał jedynie w szczątkowej formie pożar *Stadtarchiv Breslau* w 1945 r., a drugi nie okazał się szczególnie przydatny w dotychczasowych badaniach, możliwe, że z uwagi na profil postulatów, a przez to zwyczajną niemożność jego wykorzystania (APW, Księstwo głogowskie; APW, Księstwo żagańskie; APW, Stowarzyszenie Szlachty Niemieckiej; APW, Personalia, Nobilitacje, Inkolaty, Tabele lenników).

Do najważniejszych polskich zasobów archiwalnych służących dziś historykom do badań nad przeszłością szlachty Środkowego Nadodrza należą zasoby Archiwum Państwowego w Zielonej Górze – Majątek Zabór, Królewski urząd księstwa głogowskiego, Akta miasta Zielona Góra, Akta miasta Świebodzin. Pierwszy pozwala na dokładniejsze prześledzenie stosunków własnościowych w majątku Zabór na przestrzeni od XVI do XX w. Struktura tej dokumentacji pozostaje wprawdzie dość chaotyczna, jednak znajdziemy tam liczne materiały dotyczące struktury majątku, jego zasiedlenia, rozwoju przestrzennego i społecznego, inwentarze, akty dzierżawne i sprzedażne, spisy powinności mieszkańców, dokumentację dotyczącą funkcjonowania cechów w Zaborze, najpierw jako osadzie targowej, następnie jako miasteczku prywatnym. Materiał tam zgromadzony pozwolił na kompleksowe zrozumienie przyczyn wzrostu i upadku fortuny rodziny Dünnewald, nieznanej dotąd w historiografii europejskiej, austriackiej i wiedeńskiej, w latach 1669-1718. Umożliwił również prześledzenie losów ich predecesorów i następców na włościach, a także dziejów samego majątku. Na tej podstawie możliwe było określenie jego zasięgu, struktury oraz form własności poszczególnych części. Z kolei zasoby urzędów, takich jak królewski urząd w Głogowie, związane były, z funkcjonowaniem praw, przywilejów i wreszcie administracji. O ile na czele tej ostatniej i na straży pierwszych stał zawsze szlachcic, a od XVII w. przynajmniej baron, to właśnie z biegiem czasów nowożytnych niemal cała administracja znalazła się

w rękach ambitnej, choć nie zawsze dostatecznie wykwalifikowanej szlachty. Materiał ten dotyczy istnienia na przestrzeni ponad dwóch stuleci urzędu starościńskiego (*Landeshauptmann*), ale i związanego z nim sądu lennego w Głogowie, sądu manów (*Mannrecht, Lehenrecht*), który był pierwszą instancją rozstrzygającą kwestie sporne, w które zaangażowane były osoby stanu drugiego. Ponadto analiza dokumentów przyniosła dokładne rozpoznanie budowy i sposobu funkcjonowania struktur tzw. urzędów stanowych, czyli piastowanych przez szlachtę z poruczenia szlacheckiego, które były niezależne od wpływów królewsko-cesarskich. Akta miejskie Zielonej Góry, a zwłaszcza Świebodzina pozwoliły na rozwinięcie badań nad nieznanym zjawiskiem prawno-własnościowym, jakim było funkcjonowanie lenn zamkowych (*Burglehen*, Świebodzin) i dóbr zastawnych (*Pfandschillinggut*, Zielona Góra). Ich dzierżawcami do końca XVII w. były przede wszystkim rodziny szlacheckie, posiadające z tego tytułu tak szeroką władzę królewską nad częściami miast i ich dobrami ziemskimi, przywileje ekonomiczne jak możliwość poboru ceł i myt, kontroli młynów i inne przywileje ekonomiczne. Dziś wiemy również, iż szczególnie ważnym elementem było prawo do obejmowania funkcji starosty weichbildowego i prawo do przewodniczenia sejmikowi ziemskiemu danego weichbildu, czyli zgromadzonym posiadaczom majątków alodialnych i lennych, tzw. *Landschaft* – szlachty, przedstawicieli korporacji duchownych i plenipotentów mieszczaństwa danej ziemi (APZG, Majątek Zabór; APZG, Urząd królewskiego starosty w Głogowie; APZG, Akta miasta Świebodzin; APZG, Akta miasta Zielona Góra).

Pierwszym archiwum poza granicami Polski, w jakim przeprowadzono kwerendy archiwalne, było w 2004 r. *Österreichisches Staatsarchiv*. Materiał tam zgromadzony pozyskiwano przede wszystkim przez *Adelsarchiv*, zdeponowanego w *Allgemeines Verwaltungsarchiv*, a także ze spisów arystokracji nadwornej przechowywanych w *Finanz- und Hofkammerarchiv* oraz *Abteilung Provinzen* stanowiące część *Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Österreichisches Staatsarchiv* okazał się najbardziej wartościowym zbiorem, ponieważ przechowywane są w nim oryginały i odpisy dokumentów potwierdzających każdy z rodzajów szlachectwa. Stanowią one wartość podstawową badań, a więc stwierdzenie samego aktu nadania stanu szlacheckiego lub podniesienia do konkretnego tytułu, rangi, predykatu. Jest to materiał podobny do tego, jaki jest przechowywany w Narodowym Archiwum w Pradze, w odróżnieniu jednak od tego drugiego dotyczy on wyłącznie nadań cesarskich, a więc podniesień do stanu Rzeszy – rzeczywistego lub tytularnego – ponieważ czynione były przez kancelarię nadworną w Hofburgu. Znajdziemy tu podniesienia takich rodów jak Dünnewald, Pachta, Schönaich etc. (ÖS, AVA, Adelsarchiv, Dünnewald, Pachta, Schönaich).

Osobny zasób przechowywany jest we wspomnianym *Finanz- und Hofkammerarchiv*, a objęty jest on zbiorowym tytułem *Böhmische Gedenksbücher*. Jest to zbiór 83 oprawionych w skórę ksiąg o setkach stron, gdzie znajdują się odpisy nieznanych, niezachowanych dokumentów z życia Królestwa Czech. Interesującym pozostaje jednak, że znaczna ich część dotyczy właśnie Śląska, ze szczególnym uwzględnieniem księstw głogowskiego, żagańskiego, wrocławskiego i świdnicko-jaworskiego. Są to dokumenty niepowiązane ze sobą tematycznie, na kształt kancelaryjnych kompilacji (ÖS, FHKA, Böhmische Gedenksbücher, t. 1-83). Dotyczą spraw majątkowych, dzierżawno-sprzedażnych, sejmowych, z życia społecznego, analizy funkcjonowania wojskowości, kontrolowanego przez szlachtę systemu protopolicyjnego, wojskowego, spraw sądowych etc. W pracach „u podstaw" i ustalaniu kwestii związanych z awansami, liczebnością grupy i związkami z dworem przydatny okazał się również *Verzeichnis österreichischer Diener und Unterthanen welche von weiland Kaiser Mathia-Zeiten bis zur Regierung seiner Majestät Kaiser Josephi II. Standeserhöhungen erhalten haben* (ÖS, FHKA, Verzeichnis österreichischer Diener). W zbiorach trzeciego oddziału tegoż archiwum, mianowicie *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, szczególnie wart jest polecenia *Kurzer Vermerk Sowohl der Ehemaligen Kayserlischen als nunmehrigen Königlichen Preußisch Schlesischen Landes Verfassung nebst Beygefügten pro notitia dienenden Anmerkungen*. Jest to materiał powstały w 1740 r. na potrzeby przyszłych reform i z polecenia dworu pruskiego. Stanowi szeroką charakterystykę Śląska, jego struktur, gdzie dużo miejsca zostało poświęcone elitom kraju i możliwości oparcia o nie przyszłej władzy (ÖStA, HHSA, Osterreichische Akten, Provinzen, Schlesien, Ad. I-2, Krt. 4, Fasz. 8).

Ponieważ w okresie od średniowiecza do 1740 roku Środkowe Nadodrze pozostawało pod władaniem królów czeskich, znaczna część dokumentów, zwłaszcza tamtejszej Czeskiej Kancelarii Nadwornej (*Česká Dvořska Kancelář*) oraz Kamery Czeskiej (Česká Dvořska Komora), przechowywana jest w Archiwum Narodowym w Pradze (*Národní archiv*). Pierwsze badania nad tamtejszym materiałem prowadziła Ilona Matejko dla potrzeb realizacji planu badawczego w ramach studiów doktoranckich w latach 2010-2012. Przydatność do badań nad tematyką szlachecką wykazują przede wszystkim zbiory Spisów Nobilitacyjnych (*Nobilitačni spisy*) oraz depozyty fideikomisowe (*Fideikomisy*) pozostające wytworem tej pierwszej. Spisy nobilitacyjne zawarte zostały w inwentarzach o numerach Inv. čislo: 953, sygn. IV D1, z kolei fideikomisy to Inv. čislo: 953, sygn. IV P1. Zbiory te obejmują setki kartonów, a ich zawartość stanowi szereg alfabetycznie złożonych dokumentów nadań szlachectwa, podniesień do konkretnej grupy szlachty, w tym

nadań tytułów władyków, rycerzy, baronów, hrabiów, książąt zwyczajnych (na ziemiach czeskich). Są to dokumenty odnoszące się do szlachty czeskiej, w tym pochodzącej z Czech właściwych (*Böhmen*), Moraw, Śląska, Górnych i Dolnych Łużyc. Materiały te dotyczą wszystkich mieszkających na Śląsku rodzin szlacheckich i zawierają w sobie obraz procedury prawnej przyjmowania do stanu i podnoszenia statusu w jego ramach. Dzięki nim możemy prześledzić całą procedurę prawno-administracyjną związaną z postępowaniem o wydawanie każdego szlachectwa, co ma kluczowe znaczenie dla możliwości badawczych nad problematyką szlachecką i kwestiami związanymi z kontrybucją tegoż w kształt rozwoju społecznego i kulturowego społeczeństw nowożytnych. Zawartość tych aktów jest źródłem informacji na temat historii rodów szlacheckich, a sposób ich podania umożliwia nam dziś zrozumienie postrzegania siebie i ocenę skali potrzeby promocji zasług własnych i rodu. Akty nobilitacyjne zawierają często wizerunki herbowe, opisy zasług, skrócony życiorys, drzewa genealogiczne, a ostatecznie również określenie kryteriów, które z perspektywy dworu wiedeńskiego były istotne, aby przyznać awans społeczny i związany z nim w przyszłości zazwyczaj zawodowy i finansowy. Dokumenty te są też pośrednim źródłem wiedzy na temat skali możliwości finansowych rodu. Do sporządzania tych materiałów angażowano cały personel kancelaryjny, z malarzami herbowymi włącznie. Stanowią one specyficzną formę miniaturowego dzieła sztuki tak pod względem oprawy wizualnej, jak i majstersztyku sztuki prawnej (NAP, ČDK, Nobilitačni spisy, Inv. čislo: 953, sygn. IV D1).

Podobnie pełną wartość badawczą posiadają zbiory dotyczące fideikomisów czeskich na Śląsku, czyli niezbywalnych majątków ziemskich dziedziczonych na zasadach primogenitury. Na terenie księstwa głogowskiego istniały cztery takie majątki z centrami w Żukowicach, Siedlisku, Lipinkach i Rzeczycy należące kolejno do rodzin von Berge, von Schönaich, von Niebelschütz i von Schlichting (Kuczer, Strzyżewski 2007). Dalsze kwerendy dotyczące tych dóbr przyczynią się zapewne do rozpoznania systemu ich administrowania, wartości ich wkładu w życie gospodarcze regionu, ale i dokładnego zrozumienia specyfiki prowadzenia majątków i gospodarstw w tej części Europy. W odróżnieniu bowiem od pozostałych części Śląska, ta materia dla tych właśnie terenów nie została jeszcze należycie zidentyfikowana. Brakuje zwłaszcza rzetelnych analiz liczbowych sporządzonych w oparciu nie tylko o instrumenty historii gospodarczej, ale i współczesnej ekonomii czy socjologii. Ten materiał powinien zostać uzupełniony o dane liczbowe z Komory Czeskiej, instytucji odpowiadającej w skali makro za gospodarkę królestwa (NAP, ČDK, Fideikomisy, Inv. čislo: 953, sygn. IV P1).

Dla dziejów szlachty północnego Śląska, głównie księstwa głogowskiego, ważnym może się stać *Zemský Archiv v Opavě*, gdzie przechowywane są liczne dokumenty z czasów, kiedy księciem głogowskim, ale i opawskim i karniowskim, pozostawał Zygmunt Jagiellończyk, późniejszy król Polski Zygmunt I Stary. Tutaj zwraca na siebie uwagę zespół *Slezský stavovský archív v Opavě* (ZAO, Slezský stavovský archív v Opavě, Inv. čislo: 001-1202).

Kolejnym zbiorem newralgicznym dla tak dotychczasowych, jak i przyszłych badań nad szlachtą obszaru Środkowego Nadodrza pozostanie zasób *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*. Odkrywany dla opisywanych zagadnień w latach 2007-2013 przez Małgorzatę Konopnicką, dotyczy głównie okresu po 1740 roku, kiedy to Śląsk przeszedł pod panowanie pruskie, a administracja państwa w sposób metodyczny kodyfikowała wszelkie przejawy życia publicznego, społecznego, kulturowego, gospodarczego i religijnego (Konopnicka 2014). W wyniku takiego podejścia zgromadzony materiał będzie służył historykom jeszcze przez wiele lat i będzie mógł być wykorzystywany na wielu płaszczyznach. Dla badań nad tematem zauważmy zwłaszcza takie depozyty jak *Huldigung, Adel in Genere, Adlige Kreditwesen, Erhebungen in den Adelstand, Abgelehnte Gesuche um Erhebung in den Adelstand, Anerkennung des Adels, Adels und zugleich Inkolatspatente, Unabgelöste Adelsdiplome, Adoptions und Arrogationssachen, Legitimationssachen, Angeblicher byw. Angemasster Adel, verschiedene Adelssachen, Baronatsachen, Grafensachen, Adelssachen, Arrestsachen, Adoptionen der Bürgerliche, Bestallung der Präsidenten, Direktoren und Räte in Schlesien (1741-1811), Ernennung der Staatsminister und wirkliche Geheimer Räte in Schlesien, Bestallung der Kammerpräsidenten und Assessoren bei der Kammerjustitz-deputation in Glogau, Ernennung der Oberamtsregierungsräte bei der Oberamtsregierung Breslau, Erbschaftssachen, Fürsten in genere et specie, Freie Standesherrschaften, Grafen in specie, Grafen in genere, Grafendiplomata, Rangsachen*. Są to więc materiały dotyczące tak awansów, karier, jak i zaangażowania szlachty w życie publiczne Środkowego Nadodrza i Śląska w ogóle. Mamy tu więc do czynienia zarówno z materiałami dotyczącymi aktów hołdowniczych, adopcji stanowych, nadawania praw i przywilejów szlacheckich jak i mianowania na poszczególne funkcje i stanowiska w urzędach centralnych i prowincjonalnych, spraw związanych z finansowaniem, kredytami, funkcjonowaniem majątków, odrzucania podań o przyjęcie do stanu szlacheckiego. Znajdziemy tu również szczególnie ważne i problematyczne, w rozważaniach dzisiejszych czasów, sprawy dotyczące prestiżu, rangi i autorytetów, a związane ze sposobem i rodzajem nadawania tytułów arystokratycznych, rolą etykiety w świadomości i psychologii funkcjonowania stanu szlacheckiego w XVIII w. Dlatego też prócz

wykazów nadań mamy osobne działy poświęcone tak książętom, hrabiom, jak i baronom. Jest to szczególnie ważne, zwłaszcza w obliczu szerokiego zainteresowania tą tematyką w dzisiejszych czasach wśród badaczy polskich, czeskich, niemieckich i anglosaskich, a nawet włoskich. Wszystko to zostało skodyfikowane z podziałem na konkretne zagadnienia, dzięki czemu kompleksowe przyjrzenie się zasobowi przynosi niemal ostateczne rozstrzygnięcia, przynajmniej w tych kwestiach, które pozostają poza domeną interpretacji i możliwości wnioskowania w zależności od rodzaju wykorzystanej metodologii (GSPK, I HA, Rep. 46 B, Schlesien seit 1740, Nr 15, 30, 31, 32, 32a, 32b, 32c, 32e, 32i, 32j, 33, 74, 158, 161a).

Interesującą grupą archiwaliów są te pozostające domeną mniejszych instytucji, głównie tzw. archiwa zamkowe w Niemczech i Austrii. Jest to związane z faktem, iż są one zlokalizowane w miejscach, skąd pochodziło najpierw migrujące rycerstwo, a następnie szlachta w XVII i XVIII w. Grupa ta jest położona w centrach zamkowych, które w większości były gniazdami rodowymi, zanim poszczególne ich gałęzie zaczęły ekspandować na obszary Środkowego Nadodrza. Tutaj zwracają uwagę zwłaszcza *Das Deutsche Adelsarchiv* oraz zasoby *Vereinigte Adelsarchive im Rheinland e.V. Schloss Ehreshoven* czy *Burgarchiv Hatzfeld* oraz austriackie zasoby zamkowe, z których najlepiej do dziś przebadany został prywatny zasób w miejscowości Herberstein w Styrii, choć o jego ostatecznym spenetrowaniu na razie absolutnie nie może być mowy. Przede wszystkim historycy dotąd nie sięgali do ich zawartości, dlatego jeszcze długo będzie ona kopalnią informacji i źródłem rzeczywistych odkryć historycznych. Ich analiza jest tym bardziej istotna, iż po długiej fazie badań podstawowych nad dokumentacją kancelaryjną dotyczącą szlachty, właśnie teraz potencjalny czytelnik powinien otrzymać wiedzę z zakresu kultury, życia społecznego, opisania modelu dnia codziennego szlachty, a do tego niezbędne pozostaje odnalezienie i zauważenie takich materiałów jak relacje, memuary, pamiętniki, opisy, zbiory wierszy, korespondencja, manuskrypty, zapisy z życia codziennego w formule *silva rerum* etc.

Wiele nadziei budzą ostatnie odkrycia dokonane w archiwach hiszpańskich, włoskich, szwedzkich i francuskich. Wysłane zapytania o depozyty rodzinne odpowiednio Verdugo, Leschcorault, d'Hautois le Bronne, Fernemont, Götz zostały potwierdzone, co otwiera nowe możliwości badawcze i zwiększa szanse przyszłych prac i analiz. Na ich temat będziemy mogli powiedzieć więcej dopiero w najbliższej przyszłości.

Zasób archiwalny odnoszący się do dziejów szlachty Środkowego Nadodrza jest dziś przechowywany w licznych europejskich instytucjach i nie ma sposobu pracy z tematem bez jego gruntownej znajomości. Dla przy-

szłego rozwoju zagadnienia niezbędne są stałe postępy kwerend tak w zlokalizowanych już depozytach, jak i w poszukiwaniu nowych, choćby przynoszących nie tyle kwantytatywne perspektywy badań, ile coraz bardziej doceniane, te anegdotyczne. Zakres występowania materiałów wynika głównie z szerokości tematu, a dokładnie z charakteru migracji grupy, o której tu mowa, z faktu, iż Środkowe Nadodrze to przynajmniej obszar śląsko-łużycko-brandenburski, z przeszłej przynależności państwowych tych terytoriów, a ostatecznie z rzeczywistości, jaką przyniosły konsekwencje II wojny światowej i dokonane w jej trakcie zniszczenia, przepadnięcia lub przeniesienia licznych materiałów oraz powojennej reorganizacji. Niemniej jednak mamy do czynienia z szeroką bazą źródłową, która wzbogacała pracę historyków przez lata. Jej suma umożliwiła poczynienie konstatacji i weryfikację licznych tez z zakresu dziejów politycznych, społecznych, gospodarczych, kultury materialnej czy religijności, a nawet nawiązywanie do pozornie tak odległych nurtów jak *gender studies*, *urban history* czy *Kulturgeschichte*.

Literatura | References

Gude F. (1708), Staat von Schlesien, Frankfurt-Leipzig.

Jarosławska K. (2022), Rękopisy rodu von Schönaich, gałęzi Carolath-Beuthen, w zbiorach biblioteki uniwersyteckiej w Warszawie. „Studia Biblioteczne", nr 66, s. 213-225, DOI 10.19195/0080-3626.66.8

Jurek T. (1998), Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV w., Poznań.

Konopnicka M. (2014), Oficer-urzędnik-dworzanin. Kariery szlachty śląskiej w państwie pruskim (1740-1806), Zielona Góra.

Kuczer J. (2002), Szlachta weichbildu świebodzińskiego w życiu księstwa głogowskiego doby habsburskiej (XVI-XVIII wiek), [w:] Świebodzin. 700 lat historii, red. W. Strzyżewski, s. 111-124.

Kuczer J. (2005), Materiały do historii Środkowego Nadodrza (XVI-XVIII wiek) w zasobach Austriackiego Archiwum Państwowego w Wiedniu. „Studia Zachodnie", nr 8, s. 273-281.

Kuczer J. (2007), Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej (1526-1740), Zielona Góra.

Kuczer J. (2013), Baronowie, hrabiowie, książęta. Nowe elity Śląska (1629-1740), Zielona Góra.

KUCZER J. (2024), Szlachcic, rycerz, baron, hrabia, książę. Badania nad XVI-XVIII-wieczną szlachtą południowej części województwa lubuskiego. „Rocznik Lubuski", 50(1), s. 229-244, DOI 10.61825/rl.2024.v501.15.

KUCZER J., STRZYŻEWSKI W. (2007), Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671, 1681, 1718, 1727, Warszawa.

ORZECHOWSKI K. (2005), Historia ustroju Śląska (1202-1740), Wrocław.

PTAK M. (1991), Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r., Wrocław.

ROCZNIK LUBUSKI (2001a), Rola Szlachty w kształtowaniu oblicza społeczno-gospodarczego Nowej Marchii (XVI-XVIII wiek), red. K. Bartkiewicz, 26(1), Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.

ROCZNIK LUBUSKI (2001b), Rola Szlachty w kształtowaniu oblicza społeczno-gospodarczego Nowej Marchii (XVI-XVIII wiek), red. W. Strzyżewski, 26(2), Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.

Materiały źródłowe | Primary sources

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W ZIELONEJ GÓRZE (APZG):

Akta miasta Świebodzin

Akta miasta Zielona Góra

Królewski urząd księstwa głogowskiego

Majątek Zabór

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE WROCŁAWIU (APW):

Księstwo głogowskie

Księstwo żagańskie

Stowarzyszenie Szlachty Niemieckiej

Personalia, Nobilitacje, Inkolaty, Tabele lenników

NÁRODNÍ ARCHIV PRAHA (NAP):

Dvořska Kancelář,

Nobilitačni spisy, Inv. čislo: 953, sygn. IV D1,

Fideikomisy, Inv. číslo: 953, sygn. IV P1.

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (GSPK):

I HA, Rep. 46 B, Schlesien seit 1740,

Nr 15, 30, 31, 32, 32a, 32b, 32c, 32e, 32i, 32j, 33, 74, 158, 161a.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA):

Allgemeines Verwaltungsarchiv: Adelsarchiv, Dünnewald, Pachta, Schönaich,

Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Österreichische Akten, Provinzen, Schlesien, Ad. I-2, Krt. 4, Fasz. 8.

Hof- und Finanzkammerarchiv (FHKA):

Böhmische Gedenksbücher

Verzeichnis österreichischer Diener und Unterthanen welche von weiland Kaiser Mathia-Zeiten bis zur Regierung seiner Majästät Kaiser Josephi II. Standeserhöhungen erhalten haben

Zemský Archiv v Opavě (ZAO):

Slezský stavovský archív v Opavě, Inv. Čislo: 001-1202,

Codex Diplomaticus Silesiae. Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens (1908), t. 24, Die Kreise Grünberg und Freystadt, wyd. K. Wutke, Breslau.